

Høringsuttalelse: Fornærmedes straffeprosessuelle stilling

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) sine synspunkter på hvorvidt fornærmede og/eller fornærmedes etterlatte bør få utvidede partsrettigheter i straffesaker er behandlet i det følgende. Punktene følger departementets punktsetting i høringen.

1. Fornærmedes straffeprosessuelle stilling

JURK slutter seg til forslagene i utredningen.

Alle grupper av fornærmede bør ha fulle partsrettigheter, fordi det ellers vil bli vanskelig å plukke ut en enkelt gruppe fornærmede som er mer "verdige trengende" m. h. t. partsrettigheter enn andre. Det vil alltid være noen som ikke har vært offer for en volds- eller seksualforbrytelse, men som likevel har behov for partsrettigheter. Likeledes kan det tenkes tilfeller i volds- eller seksualsaker der fornærmede ikke vil benytte seg av sine partsrettigheter. Denne vurderingen bør det være opp til fornærmede å foreta.

JURK tror ikke en utvidet partsrettighetsordning vil medføre betydelig merarbeid for domstoler og påtalemyndighet, da fornærmede neppe vil være interessert i å bruke sine partsrettigheter i nevneverdig grad i for eksempel innbruddssaker. Det vil antagelig bare være et lite mindretall av alle straffesaker der fornærmede faktisk vil ønske å benytte seg av sine partsrettigheter, men det er til gjengjeld svært viktig at fornærmede får slike rettigheter i disse sakene.

Subsidiært mener JURK at i alle fall fornærmede eller fornærmedes etterlatte i volds- og seksualsaker bør få fulle partsrettigheter. Dette fordi det etter JURKs erfaring først og fremst er i disse sakene fornærmede føler behov for partsrettigheter.

2.2 Godtgjørelse til enkelte pårørende som ønsker å følge straffesaken

Pårørende som ønsker å følge hovedforhandlingen i straffesaker der barn og unge er døde som følge av en straffbar handling, har i dag ikke krav på å få dekket reiseutgifter eller tapt arbeidsfortjeneste.

Vitner har derimot slik reisegodtgjørelse og godtgjørelse for tapt arbeidsfortjeneste, i den utstrekning det er rimelig.

JURK mener den samme ordningen bør gjelde for pårørende i straffesaker der noen er drept. Dette bør etter JURKs mening gjelde uavhengig av fornærmedes alder.

Med hensyn til hvem av de etterlatte som skal gis rettigheter, mener JURK det bør gjelde de nærmeste pårørende. JURK har utarbeidet et forslag til ny strpl § 107a, annet ledd, over hvem "nærmeste pårørende" er. Se punkt 2.3.

I hvilke sakstyper bør retten for de pårørende gjelde? JURK mener at dette bør gjelde i saker der vedkommende er død som følge av en straffbar handling. JURK ønsker også å bemerke at dette bør i tillegg til å gjelde ved vedkommendes død, også gjelde i tilfelle der vedkommende er ute av stand til å ta vare på seg selv, for eksempel hvis han eller hun er hardt skadet eller i koma.

2.3 Utvidelse av pårørendes rett til bistandsadvokat

JURK mener at i de tilfeller der fornærmede dør som følge av en straffbar handling, bør deres nærmeste få oppnevnt bistandsadvokat uten at det foreligger en slik "særskilt grunn" som nevnt i § 107 b fjerde ledd.

Dette bør gjelde i alle typer straffbare handlinger der fornærmede dør, og ikke bare ved sedelighetsforbrytelser. Behovet for bistandsadvokat er like stort for de etterlatte uansett på hvilken måte fornærmede er drept.

Det må gjelde uansett fornærmedes alder. Dette kan ivaretas ved at lovteksten henviser til "fornærmedes nærmeste", og ikke til "fornærmedes foreldre". For de etterlatte er det like vondt å miste en ektefelle eller forelder, som å miste et barn, og de har like stort behov for partsrettigheter. Også i disse tilfellene bør det derfor være anledning til å ha en offentlig betalt bistandsadvokat som tar seg av ens interesser.

Med hensyn til det nåværende kravet om at det må foreligge en "særskilt grunn", mener JURK at behovet for bistandsadvokat er like stort enten det er fare for at fornærmedes ettermæle vil bli skadet eller ikke. Bistandsadvokaten skal sørge for at de nærmeste får den informasjon og støtte som er naturlig i den situasjon de er i. De nærmeste vil antagelig ha like mye behov for informasjon og støtte når de har mistet fornærmede enten vedkommendes minne blir svertet eller ikke.

For en nærmere definisjon av hvem den eller de nærmeste er, kan det vises til

en prioritert rekkefølge av personer, slik som i psykisk helsevernloven § 1-3. Besteforeldre og andre med tilknytning til fornærmede bør ikke ha rett til bistandsadvokat med mindre fornærmedes foreldre er døde eller på annen måte ikke er i stand til å kreve bistandsadvokat selv. Det bør aldri være mer enn ett "sett" med personer (for eksempel enten foreldrene eller besteforeldrene) som har rett til bistandsadvokat samtidig.

Kapitteloverskriften til kapittel 9 foreslås endret til "Advokat for fornærmede eller fornærmedes nærmeste". Med en slik overskrift vil man gjøre det klart at det ikke er alle pårørende som har rett til advokat.

JURK er enig med departementet i at det er naturlig å samle reglene om rett til bistandsadvokat for den fornærmede og for fornærmedes nærmeste i § 107 a. JURK foreslår at endringen skjer ved at § 107 a får et nytt annet ledd.

Bestemmelsen kan lyde:

"I andre tilfeller som nevnt i første ledd hvor den fornærmede er død eller av andre grunner ikke er i stand til å begjære oppnevnt advokat, kan retten oppnevne advokat til å vareta hensynet til fornærmede og fornærmedes nærmeste. Som den fornærmedes nærmeste regnes i prioritert rekkefølge den fornærmedes ektefelle, registrerte partner, person som lever i et ekteskapslignende eller partnerskapslignende forhold med vedkommende, myndige barn, foreldre eller den som har foreldreansvaret, myndige søsken eller besteforeldre. Personer på ulike trinn i denne rekken kan ikke regnes for å være fornærmedes nærmeste samtidig."

Nåværende annet og tredje ledd blir tredje og fjerde ledd.

2.4 Andre rettigheter for pårørende

Når det gjelder spørsmålet om dokumentinnsyn er det JURKs oppfatning at det vil være rimelig å tilkjenne de nærmeste pårørende til fornærmede en sterkere og utvidet rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Denne sterkere innsynsretten i sakens dokumenter ser JURK som hensiktsmessig at skal foreligge, både på etterforskningsstadiet og tiltalestadiet. Videre støtter JURK en absolutt rett for de nærmeste pårørende til utskrift av rettsbøker og andre dokumenter i straffesaken.

Med andre ord vil det etter JURKs oppfatning være formålstjenlig med et mest mulig konsekvent system uten å differensiere på de ulike nivåer i sakens gang. Dette først og fremst på grunn av de pårørendes deltakelsesrett, men også med henblikk på lovens indre sammenheng. Innsyn i dokumenter er, slik som også fremhevet i høringsnotatet, en forutsetning for å kunne påvirke

straffesakens forløp. Videre vil JURK understreke at en slik rett til dokumentinnsyn med stor sannsynlighet vil bidra til å redusere den følelse av fremmedgjøring og avmakt som mange pårørende sliter med i situasjoner som dette. JURK vil anta at en nyvunnet rett til dokumentinnsyn vil hjelpe de pårørende til å bearbeide det store tapet de har lidt. Slik loven i dag fungerer er det, etter det JURK har forstått, mange pårørende som sitter igjen med følelsen av det motsatte; møtet med et rettssystem som avviser dem legger en ekstra stein til byrden og bidrar til at tapet og sorgen blir ekstra tung og vanskelig å bære.

Høringsinstansene er bedt spesielt om å ta stilling til spørsmålet om også foreldre til barn under 18 år som er drept ved en straffbar handling, bør gis rett til dokumentinnsyn. JURKs holdning til dette spørsmålet er klar; foreldrene bør ha innsyn i sakens dokumenter på lik linje med gruppen av de nærmeste pårørende som er definert i punktene 2.1 – 2.3. Dette standpunktet er tuftet på de samme betraktninger som JURK har gitt uttrykk for i tilknytning til de nærmeste pårørendes partsrettigheter. Dette fordi JURK anser at det er de samme hensyn som gjør seg gjeldende i disse tilfellene.

Det nevnes i høringsnotatet at å gi de pårørende nye eller utvidete rettigheter m. h. t. dokumentinnsyn, vil medføre merarbeid for de organer som behandler innsynsbegjæringene. Dette er et moment som taler imot å gi pårørende dokumentinnsyn. Etter JURKs mening må dette veie mindre enn hensynet til de pårørende. JURK vil i denne sammenheng vise til det som er anført om dette i høringsnotatet, nemlig at reglene vil gjelde en liten gruppe pårørende. Merarbeidet vil derfor bli begrenset.

Videre vil det være et motargument til utvidete partsrettigheter for pårørende at hensynet til saken, partene eller tredjepersoner tilsier at dokumentinnsyn ikke bør finne sted. JURK vil også her nøye seg med å nevne det moment som er tatt med i høringsuttalelsen; retten til innsyn er ikke ubegrenset, slik at hensynet til tredjepersoner eller lignende vil bli ivarettatt gjennom unntaksreglene.

Etter de någjeldende reglene i straffeprosessloven § 264 a første ledd, skal påtalemyndigheten underrette fornærmede om at det er tatt ut tiltale i saken. Videre er det gitt regler i påtaleinstruksen om at fornærmede skal underrettes om at en sak er henlagt, og om at det er gitt påtaleunntatelse.

Etter JURKs syn, bør også foreldre til barn under 18 år ha rett til å bli underrettet om enkelte påtalevedtak. De relativt små ressurser en slik underrettelsesplikt vil medføre for påtalemyndigheten, bør etter JURKs mening veie mindre enn det antatte behov for foreldrene til å holde seg

orienterte om situasjonen rundt deres eget barns straffesak. JURK vil legge avgjørende vekt på den store betydning det ofte vil ha for foreldre til mindreårige barn å bli underrettet om slike vedtak.

Når det gjelder spørsmålet om retten til å påklage påtalevedtak, er det JURKs standpunkt at de nærmeste pårørende har en reell og rimelig interesse av å kunne gjøre dette.

Selv om departementet har fått opplyst fra riksadvokatembetet at praktiseringen av de någjeldende regler ikke diskriminerer eller holder utenfor foreldre som ønsker påklagerett ved påtalevedtak, er det JURKs oppfatning at det bør gis en absolutt rett til å påklage for den omtalte gruppen. Dette standpunktet begrunner JURK med at det da ikke bare vil være en uomtvistet rett for foreldrene, men det vil ikke minst ha en viktig signaleffekt. Ved å gi de nærmeste pårørende en rett som kan leses direkte ut av lovteksten, markeres og anerkjennes deres stilling og betydning som viktige aktører i deres pårørendes sak. Dette hensynet bør etter JURKs mening ikke undervurderes, jf de synspunkter foreldre som har mistet sine barn i straffbare handlinger har ytret i den offentlige debatten omkring dette temaet.

Det ovenstående bør gjelde også når fornærmede er fylt 18 år, i samsvar med det som er sagt under punktene 2.1 - 2.3. Behovet for partsrettigheter er som nevnt like stort enten man har mistet et barn eller en ektefelle, og det skulle derfor ikke være noen grunn til å diskriminere de etterlatte på grunnlag av fornærmedes alder.

JURK stiller seg positive til muligheten for å forandre straffeprosessloven § 245 og § 284 for å gjøre det enklere å forklare seg for de nærmeste pårørende i drapssaker. I en sak er det viktig at alle momenter kommer frem, og hvis det er grunn til å tro at pårørende vil legge bånd på seg og ikke gi alle opplysninger når siktede er til stede, er det grunn nok til å kunne beslutte at vedkommende må forlate rettssalen. Det å få alle opplysninger på bordet i en sak må her tillegges størst vekt. JURK mener videre det er svært forståelig at det er vanskelig å forklare seg om en nærståendes død med tiltalte til stede i rommet. JURK mener at vilkåret "særlig grunn" med dette er oppfylt.

Riktignok kan det oppleves som både vanskelig og frustrerende å ikke kunne være tilstede når alvorlige anklager rettes mot en. Kontradiksjonsprinsippet veier tungt i norsk straffeprosess. Det kan svekke tiltaltes mulighet for et effektivt forsvar å ikke være til stede under forklaringen. JURK mener her det er hensynet til pårørende som veier tyngst. Likevel henstiller JURK til departementet å komme med forslag på virkemidler som kan oppveie tiltaltes

ulempe. Uansett er det ønskelig at tiltalte må kunne få mulighet til å overhøre vitneforklaringen direkte, f. eks ved å sitte i et adskilt rom. På den måten kan man ivareta både fordelen ved at pårørende slipper påkjenningen ved å forklare seg med tiltalte tilstede i salen, og tiltaltes mulighet til et effektivt forsvar. Tiltalte er dessuten alltid representert ved sin forsvarer.

JURK stiller seg også positive til å gi pårørende utvidede rettigheter. Hvis fornærmede gis slike, taler også de samme hensyn for at pårørende skal få de samme utvidede rettighetene. Det er de som er nærmest til å kunne ivareta fornærmedes interesser. Når saken først kommer opp for rettsapparatet er det viktigste at tiltalte får en rettferdig og riktig dom. I så måte kan fornærmedes utvidede rettigheter øke muligheten for å oppnå dette. I tilfeller hvor fornærmede har avgått med døden er det de pårørende som må tre inn i denne rollen. Det vil også være i tråd med den alminnelige rettsfølelse at fornærmedes pårørende har en mer formalisert rolle med muligheter til å påvirke saksgangen. Om man ikke lar pårørende tre inn i fornærmedes rolle i tilfeller der vedkommende er drept, faller dette momentet vekk. Det vil være uheldig om man styrket fornærmedes formelle rolle på den ene siden, men på den andre siden nekter pårørende å overta denne rollen i tilfeller hvor fornærmede er blitt drept og således ikke kan ivareta sine rettigheter.

3. Forholdet til målet om hurtigere straffesaksbehandling

JURK mener at målet om en hurtig straffesaksbehandling er noe som bør etterstrebes. Det må likevel ikke gå på bekostning av at fornærmede eller pårørende gis videre partsrettigheter.

JURK mener partsrettigheter til fornærmede eller dennes nærmeste vil styrke rettssikkerheten i straffesaker.

Oslo, høsten 2002

Volds – og mishandlingsgruppen